

El clima «trastornat»: sequera, temporals, riudes i inundacions a Catalunya i al País Valencià a les acaballes del segle XVIII¹

Armando Alberola Romá*
Universitat d'Alacant

Resum

Durant els últims anys del segle XVIII, el «temps» de tot el vessant mediterrani peninsular va estar condicionat per l'anomalia atmosfèrica coneguda com a *oscil·lació Maldà*, caracteritzada per la coincidència de fenòmens meteorològics extrems. Això vol dir que la sequera inclement convivía amb precipitacions extraordinàries, amb riudes i inundacions; però també amb pedregades, gelades fora de temporada, hiverns llargs i freds, i estius curts i humits. Alguns contemporanis eren conscients d'aquest comportament anòmal del clima, les conseqüències desastroses del qual havien de suportar els camperols i la societat en conjunt, any rere any.

Paraules clau: segle XVIII, sequera, pluges extraordinàries, riudes, inundacions, desastre, religiositat popular.

Abstract

During the last years of eighteenth Century, the «weather» of the whole peninsular Mediterranean coast was conditioned by the atmospheric anomaly known as Maldà oscillation, characterized by the extreme weather events. This means that harsh drought lived with extraordinary rainfalls, with floodings, but also with hail, frost out of season, long cold winters, and short summers and wet. Some contemporaries were aware of this anomalous weather behavior whose disastrous consequences were endured by farmers, and society, year after year.

Keywords: eighteenth Century, drought, extraordinary rainfalls, floods, disaster, popular religiosity.

1. Aquest estudi forma part dels resultats del projecte d'investigació Riesgo y desastre natural en la España del siglo XVIII. Episodios meteorológicos extremos y sus efectos a través de la documentación oficial, la religiosidad popular y la reflexión científica (HAR2009-11928), finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació del Govern d'Espanya i els fons FEDER.

* Professor de la Universitat d'Alacant (armando.alberola@ua.es)

Primera versió: 18 de gener de 2011. Darrera versió: 15 de juliol de 2011.

Introducció

Les tres darreres dècades del segle XVIII van oferir en terres valencianes i catalanes una forta inestabilitat atmosfèrica caracteritzada per la coincidència d'episodis hidrometeorològics extrems de caràcter extraordinari. La dura i intermitent sequera que s'arrossegava des de mitjan segle, i de la qual l'encadenament de males collites i una alarmant manca de gra van ser conseqüències immediates, es va aguditzar i va començar a conviure amb violentes i reiterades precipitacions que provocaren riuades i inundacions; però també amb hiverns rigorosos, pedregades i glaçades, i estius curts i humits que, a més d'incrementar els perjudicis que ja patia l'agricultura espanyola, ocasionaren greus danys materials i, fins i tot, pèrdues humanes.

Aquesta seriosa pertorbació atmosfèrica, clarament perceptible en la façana mediterrània, va deixar sentir els seus efectes fins a les albrors del segle XIX. Ben estudiada en l'actualitat, la que es coneix com a *oscil·lació* o *anomalia Maldà*, no va passar desapercebuda als contemporanis, els quals, a més de patir-ne els efectes, eren perfectament conscients que el «temps» estava experimentant variacions respecte del que consideraven que era el seu comportament «normal», tal com recullen testimonis de procedència molt variada (Barriendos i Llasat 2009). El problema de la sequera el descrivia molt gràficament, entre altres, el marquès de Valdeflores quan, a mitjan segle, donava compte a Agustín de Montiano, director de l'Acadèmia de la Història, del desolador panorama que desfilava davant dels seus ulls mentre transitava per terres castellanes i extremeñyes en direcció a Andalusia i recollia materials per compondre una *Historia general de España* (Alberola 2009: 74-80). Per a Rafel d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, el temps anava desbaratat, i les estacions se succeïen les unes a les altres amb no poc desordre. Així ho posa de manifest en les acurades anotacions que, referides a l'estat de l'atmosfera a Barcelona i el seu entorn, va fer en el seu *Calaix de sastre* durant l'últim quart del segle XVIII (Maldà 1988-1990, 4 vol.). El que per a Maldà no deixaven de ser percepcions purament sensorials es converteixen, en el cas del reconegut metge Francesc Salvà i Campillo (1751 - 1828), en sistemàtiques observacions meteorològiques que van aparèixer puntualment al *Diario de Barcelona* des del 1786 fins poc abans de la seua mort i, entre el 1786 i el 1790, en el *Memorial Literario* que s'editava a Madrid i del qual Salvà es va convertir en qualificat corresponsal. En les pàgines del *Memorial* també va publicar, a part dels resultats de les seues observacions per a la ciutat de Barcelona, notícies i articles de caràcter científic (Riguera 1985; Sánchez Miñana 2004). Més cap al sud, en terres castellonenques, el dietarista fra Josep de Rocafort també aporta, en una altra escala més modesta, dades d'indubtable valor climàtic, corresponents al període que comente, i fins i tot avança opinions respecte del que ell considerava, a les acaballes de la centúria, una «alteració de l'oratge» (Rocafort 1945).

La lectura dels epistolaris de diferents personalitats de l'Espanya del XVIII proporciona notícies molt sucoses, igual com succeeix amb els informes i memorials de caràcter oficial elaborats després de produir-se una calamitat. Per no abundar-hi excessivament, valguen com a mostra d'aquests últims els que conté un informe dirigit al comte de Floridablanca, en la seua qualitat de secretari d'Estat, i signat conjuntament el 19 de gener de 1778 pel bisbe, el corregidor i els regidors de la ciutat de Girona. En l'informe feien notar la insòlita reiteració amb què, en aquells moments de la centúria, es desbordaven els quatre rius que travessaven el nucli urbà i provocaven greus inundacions de conseqüències cada vegada més catastròfiques.

El problema no era desconegut, ja que Girona patia els embats de les riudes des de sempre; la novetat era que «en los passados tiempos fueron más raras semejantes extraordinarias avenidas; en el actual son muchas y muy frecuentes». La reflexió dels redactors de l'informe referida al perquè de la situació que patia la ciutat els conduïa a una resposta basada en la comprovació empírica del comportament de l'atmosfera: com que eren més copioses les pluges, eren més greus i de major magnitud les inundacions. No descartaven tampoc que la posada en marxa de nous cultius, amb la consegüent alteració topogràfica, hi poguera tenir alguna cosa a veure, com també l'existència d'algun «otro motivo», per a ells desconegut, responsable que «en el termino de un mes discurrido desde medio Noviembre hasta medio Deziembre proximos passados, se ha visto tres distintas vezes inundada la Ciudad y amenazada de los maiores peligros [...] por la copia y duracion de las lluvias». ² Se'n podrien aduir més exemples procedents d'informes i memorials elaborats per polítics, religiosos, funcionaris o tècnics, i dels quals he deixat constància en altres treballs, però l'espai de què dispose és limitat i, en la mesura que resulte possible, els referiré en el context corresponent.

Al marge del greu problema que significava la permanent amenaça de la sequera, eren ben coneguts els inconvenients que, des de segles enrere, suscitaven al delta de l'Ebre, a les ciutats de València o Girona o a les conques del Xúquer, del Túria, del Segura i d'alguns rius catalans, els forts xàfecs que es produïen a la primavera i, sobretot, a la tardor. En les pàgines que vénen a continuació traçaré, a grans trets, les conseqüències del comportament dels hidrometeors en terres catalanes i valencianes a l'últim terç del segle XVIII.

Inestabilitat climàtica i religiositat popular: rogacions «pro pluvia, pro serenitate i collecta ad repellendas tempestates»

Les pitjors inundacions dels anys setanta les van protagonitzar els rius Túria i Segura, sense oblidar els patiments crònics de Girona com a conseqüència de les copioses precipitacions que descarregaren sobre les seues conques els mesos de tardor. Aquests excessos hídrics constituïen el contrapunt tràgic a la dura sequera que s'arrossegava, ja que quan s'incrementava el cabal dels cursos fluvials amb les aportacions de barrancs i rambles, les conseqüències eren en la majoria dels casos catastròfiques. Camps arrasats, ciutats i viles negades, infraestructures bàsiques greument deteriorades i vies de comunicació tallades, fins i tot destruïdes, es convertirien en motiu de preocupació per als responsables polítics locals i territorials, que no dubtaven a reclamar ajudes a les més altes instàncies de l'Estat.

Mentre que a Barcelona se celebraven rogacions *pro pluvia* durant els mesos de gener i març del 1770 com a conseqüència de la persistent falta d'aigua (Maldà 1988: 1, 31-32), les extraordinàries crescudes del Túria del novembre, el desbordament del Xúquer el 1773 que destruï el lloc de Benimexis (Peris 2001: 102) o la greu inundació que va patir Oriola al final d'octubre d'aquest mateix any, són alguns exemples d'excessos hídrics dignes de ressenyar (Alberola 2010). Encara que, sens dubte, el pitjor arribaria a partir del 1776. El 6 de maig va descarregar sobre Barcelona i els seus voltants una forta pedregada, que el baró de Maldà

2. Arxiu Històric Nacional (AHN), *Consejos*, lligall 28625.

descriu amb detall. Durant un quart d'hora van caure pedres d'un calibre tan gruixut que van «horroritzar» els naturals, que asseguraven «no havien vist cosa igual». Els danys van ser considerables, ja que van quedar destrossades les collites de blat, vinya i hortalisses de les hortes de l'entorn. Al final de juny, tal com refereix de nou el noble català, la ciutat patiria els efectes d'un fort aiguat que va inundar els corrals on es guardaven els ramats que abastien de carn el municipi. El nivell a què va arribar l'aigua superava l'alçada d'un home, i més de mig centenar de marrans van morir ofegats. Els cossos putrefactes de les bèsties hagueren de ser incinerats, a instàncies dels metges, per l'amenaça que representaven per a la salut (Maldà 1988: I, 49).

Entrats ja en la tardor, Maldà deixa constància dels estralls ocasionats pels fortíssims xàfecs que entre els dies 18 i 20 d'octubre es van abatre sobre Barcelona i la seua àrea d'influència. El Llobregat, desbordat, va negar els camps i va arrasar algunes cases a Sant Feliu, mentre que la riuada del Besòs transformava en estanyos bon nombre de terres de cultiu i ensulsiava una fàbrica d'indianes, a més d'emportar-se la vida d'onze persones (Maldà 1988: I, 51).

La desgràcia s'estenia també pel vell Regne valencià. Aquella mateixa tardor, la ribera del Xúquer experimentava una impetuosa avinguda que originaria importants destrosses i nombroses víctimes, mentre que el Palància inundava Sogorb, causava grans danys en la ciutat i els voltants, i obligava els veïns a fugir cap a cotes més elevades. Més cap al nord, al marquesat de Nules, les «continuadas lluvias y avenidas de aguas antecedentes» suportades per Moncofa van moure la vila a sol·licitar ajuda del Consell de Castella per adobar els murs, la coberta i la torre de l'església parroquial, així com una quarantena de cases que amenaçaven d'ensorrar-se.³

Pel que fa a València, les intensíssimes precipitacions que descarregaren sobre la ciutat entre els dies 20 i 23 d'octubre van incrementar considerablement el cabal del Túria, que, desbordant-se, va inundar quasi tota la ciutat. Importants infraestructures hidràuliques quedaren molt danyades o inutilitzades per complet, les collites es van perdre, prop de cinquanta persones moriren i els dics del riu i les muralletes de diversos ponts patiren deterioracions tan importants que va quedar parcialment destruït el de la Mar. Les furioses aigües que davallaven pel barranc de Torrent es van escampar per les poblacions limítrofes, de manera que la catàstrofe va atènyer una dimensió inusitada. Però el desastre, que féu que el Consell de Castella incoés un voluminós expedient per l'elevat nombre de morts i les quantioses pèrdues ocasionades, no era atribuïble només a la meteorologia, sinó a un cúmul de circumstàncies negatives, algunes de les quals s'haurien pogut evitar (Alberola 2010: 125-163).

També el Baix Segura suportarà tres crescudes successives del Segura el 1776. La ciutat d'Oriola, els seus camps i bon nombre de les poblacions pròximes, després de patir dues riudes a la primavera, en suportà una altra al final d'octubre. Batejada amb el nom de *Sant Pere Regalat*, va resultar considerablement més destructiva que les anteriors, ja que les aigües superaren en més d'un metre els nivells a què arribà la tràgica avinguda del 1769. Hi va haver centenars de morts i calgué utilitzar embarcacions per socórrer els damnificats (Alberola 2010: 108-111).

Girona va fer front des del final del 1777 a gravíssimes inundacions provocades pel desbordament dels rius Onyar, Galligants, Güell i Ter, després de les torrencials pluges dels mesos de novembre i desembre. Aquesta situació, que no constituïa cap novetat per a la ciutat, era

3. AHN, *Consejos*, lligall 37147.

qualificada de «crítica» per les autoritats municipals i pel bisbe en el memorial ja esmentat que van remetre al comte de Floridablanca al començament de març del 1778, i en el qual, al marge d'al·ludir als estranys canvis de l'atmosfera, feien notar «la infeliz situación a que las calamidades de los tiempos han reducido a sus vecinos y moradores», així com la peremptòria necessitat de socors i aliments provocada per l'aïllament en què es trobava la ciutat i el lamentable estat al qual havien quedat reduïts el centre urbà, la producció agrícola i les infraestructures.⁴ Fins al final de la centúria, Girona continuaria patint estralls similars, si no pitjors, com a conseqüència de la seua peculiar localització geogràfica, travessada com està per quatre rius (Fabre 1986; Sorribas i Güell 1991, Ribas 2007 i 2009).

Al final d'agost del 1779, un «espantós temporal de llamps i trons, bé que escassa la pluja i pedra», deixava sentir els seus efectes sobre Barcelona i els camps veïns. El baró de Maldà detalla els danys causats pels llamps en diversos enclavaments de la ciutat; i encara que no va caldre lamentar morts, precisa que «aon feriren los llamps se conegué l'estrago». Conclou el seu relat amb un clar rampell providencialista, encomanant-se a Déu perquè cessara en la seua «justa ira que mereixem per nostres culpes». En sintonia amb això, recull també en el seu diari la decisió presa pel bisbe de Barcelona que es començara a resar en les misses la *collecta ad repellendas tempestates* (Maldà 1988: 1, 81-82).

Mesos més tard, durant la primera quinzena del mes d'octubre d'aquell mateix any, «copioses i mai vistes avingudes d'aigües» destrossaven els ponts de la vila de Valls que travessaven el Francolí i la connectaven amb Barcelona.⁵ Temporals similars es deixaven sentir per les mateixes dates en terres meridionals, amb increments dels cabals dels rius Xúquer, Serpis, Montesa, Albaida i Sallent, les aigües dels quals provocaren grans estralls en poblacions com Xàtiva, Alzira i Gandia, i assolaren Senyera i Alcosser. Cases destruïdes, infraestructures bàsiques inservibles temporalment o arruïnades, una desena de víctimes, molts caps de bestiar ofegats i col·lites arrasades van ser algunes de les conseqüències del que els contemporanis van considerar el major diluvi conegut fins a aquell dia (Alberola 2010: 111-114). A les acaballes de la dècada, la sequera mostrà tot el seu rigor en la meitat oriental de la península Ibèrica, encara que això no impedí, tal com testimonien nombroses fonts documentals, que el vessant mediterrani suportara, cada vegada amb més freqüència en els períodes equinoccials, xàfec torrencials de conseqüències catastròfiques. La denominada oscil·lació Maldà, caracteritzada per la simultaneïtat amb què se succeïen episodis atmosfèrics extrems de rang extraordinari, començava a deixar-se sentir en tota la seua cruïsa i va estar vigent fins que va concloure el segle.

Els anys vuitanta: entre la pertinaç sequera i l'increment de la pluviositat d'efectes catastròfics

Joaquín de Villalba va escriure en la seua *Epidemiología española* que l'estiu del 1781 es va caracteritzar pels «ardientes calores» després d'estar «sin lluvias durante muchos meses». El van seguir «un otoño frío y húmedo» i «un invierno nebuloso», que van afavorir l'aparició

4. *Ibidem*.

5. AHN, *Consejos*, lligall 23538.

d'agressives epidèmies de febres catarrals en tot el continent europeu (Villalba 1803: II, 248). Aquesta caracterització és generalitzable a tota la dècada, ja que a la implacable sequera present d'un extrem a l'altre del territori peninsular es va afegir un increment molt notable de la pluviositat extraordinària, de conseqüències catastròfiques. Per aquest motiu no cal estranyar-se de la freqüència amb què les *collecta* en la missa i les rogacions, *pro pluvia* o *pro serenitate*, se succeïren les unes a les altres sense solució de continuïtat.

En aquesta vuitena dècada van deixar una empremta especial els anys 1783 i 1787. En el primer cas hem de tenir present les especials circumstàncies que el van acompanyar: entrada en erupció del volcà islandès Laki i del Vesuvi, amb la consegüent alteració de la circulació atmosfèrica, terratrèmols d'efectes catastròfics a Calàbria i Sicília i altres de menys intensitat a Volínia (Polònia), Porto, Braga i Provença, juntament amb importants inundacions a l'Alvèrnia, el Llemosí i bona part d'Alemanya –sobretot al Baix Rin–, ocasionades per intensíssimes precipitacions a les quals es va unir el desglaç de la neu acumulada a les muntanyes. Les conseqüències són fàcils d'imaginar: pèrdua de vides humanes, de collites i bestiar, destrosses en nuclis urbans i en infraestructures de comunicació amb els consegüents perjudicis per al comerç.⁶

A Espanya, el comportament anòmal del temps durant el 1783 no va passar desapercebut a persones de molt diferent condició social i cultural. El baró de Maldà al·ludia, a mitjan juny, mentre tornava a Barcelona des de Calella, a la sequera imperant en terres catalanes i les tremendes calors de l'estiu, a les quals s'afegia una boira tan espessa que impedia contemplar la resplendor del sol, fenomen que el feia sospitar, amb raó, que alguna cosa anòmala succeïa en l'atmosfera. Desconeixedor que en aquells dies ja havia entrat en erupció el Laki i que boires similars s'estaven instal·lant en els cels europeus, atribuïa la «novetat» als molts mesos que havien transcorregut sense pluja, cosa que, a més d'amenaçar d'estrancar les fonts, contribuïa a l'encariment dels productes de primera necessitat i a la proliferació de malalties (Maldà 1988: I, 126). En aquest sentit són reveladors els memorials remesos al Consell de Castella per diverses poblacions del corregiment de Lleida, en els quals manifestaven la difícil situació en què es trobaven després de patir la sequera durant un lustre, no haver recollit gens de gra el 1783 i mancar de llavors per sembrar l'any següent.⁷

I, tal com succeïa amb Maldà, al dietarista castellanenc fra Josep de Rocafort també li va cridar l'atenció durant aquella primavera un esdeveniment pertorbador de l'atmosfera que ell qualificava d'«universal» i que consistia en la invasió d'una «especie de niebla seca, que oscurecía el sol de tal modo que iluminaba muy poco y esto duró hasta mitad del mes de junio» i, segons deïa, va portar unes conseqüències funestes a Espanya i Europa (Rocafort 1945: 49).

Però en un territori on els contrastos climàtics constitueixen una realitat, la sequedat a la qual al·ludia el baró de Maldà aquell estiu del 1783 es va veure truncada per la greu inundació patida per Mataró el 12 d'agost arran del trencament de dues de les rieres que circumdaven la ciutat, després d'un episodi de fortíssimes precipitacions. L'expedient elaborat sobre aquest tema instava a arbitrar les mesures oportunes per evitar els danys i les desgràcies que, reitera-

6. En un recent treball he assenyalat la duresa amb què l'atmosfera i la natura van castigar el 1783 les terres del continent europeu (Alberola, en premsa).

7. AHN, *Consejos*, lligall 37137.

dament, es produïen en la població, i va motivar el desplaçament d'un enginyer militar perquè reconeguera el territori i evacuara l'informe corresponent.⁸

Amb el final de l'estiu i l'entrada de la tardor, l'atmosfera va experimentar un empitjorament notable, amb la generalització per tot el territori peninsular de precipitacions d'intensitat inusitada (Rico 1851: 79-80) que van provocar, al País Valencià, les crescudes dels rius Túria, Palància, Xúquer i Segura, de gravíssimes conseqüències, ja que van afectar les comunicacions i els serveis bàsics, xarxes de séquies, molins, edificis, cultius i arbrat i, per descomptat, persones i animals de tir i càrrega (Alberola 2010: 182-188).

De cara ja a l'hivern, al final de novembre, un intens temporal va batre les comarques centrals i septentrionals valencianes. És cert que, des del setembre d'aquell any 1783, ja se suportaven intensos xàfecs que havien donat lloc a la Plana de Castelló a la celebració de rogacions *pro serenitate*. El pare Rocafort indica que el 24 de novembre s'havia desbordat la rambla de la Viuda, fet que, afegit a la intensitat dels ruixats, havia transformat en un ampli mar el terme rural i urbà de la capital de la Plana. La inestabilitat es perllongà fins al Nadal. En aquells mateixos dies, el Túria també va eixir de mare al seu pas per la ciutat de València i va ocasionar una riuada i una inundació tan perilloses com les patides l'any 1776. El prolix informe elaborat pel corregidor valencià proporciona informació minuciosa sobre les intenses pluges que descarregaren entre el 24 i 26 de novembre i la subsegüent i imparable crescuda de les aigües.⁹ Els danys foren quantiosos, el nucli urbà es va veure molt afectat, com també la xarxa de séquies de l'horta, els molins i les vies de comunicació, situació que posava en greu risc el proveïment de la ciutat. La possibilitat que es pogueren repetir les mateixes desgràcies ocorregudes en la riuada patida set anys arrere va motivar el desplegament d'un fort dispositiu de seguretat que, a més, va proporcionar informació de primera mà relativa al creixement del cabal del Túria i als múltiples desperfectes patits a l'horta propera i a la xarxa de carrers; sense oblidar els problemes de subministrament de pa que podien derivar-se de la ruïna dels molins que abastien la ciutat. Quan, al començament del mes de desembre, el corregidor de València va informar amb detall el Consell de Castella de totes les circumstàncies que havien envoltat la imponent inundació, al·ludia a l'inusual comportament del temps i a la inestabilitat de l'atmosfera, que continuaven «en frecuentes lluvias, después de las muchas que se han sufrido de largo tiempo a esta parte». En la mateixa línia, Joan Antoni Maians remetia des de València, a mitjan desembre, una carta al membre de la Cambra de Castella Fernando Velasco Ceballos en què li comentava: «Ya va para quatro meses que estamos inundados de agua. Están perdidas ya las cosechas del maíz, vino, passa, higos, algarrovas, aceite, frutas i verduras, i lo peor de todo, el trigo por sembrar» (Mayans 1998: 632).

Confirmant la generalització de la meteorologia inclement, el baró de Maldà es feia ressò, al final de desembre del 1783, de les abundants i persistents precipitacions que castigaven Catalunya des de feia tres mesos, després de patir els rigors d'un estiu sec i tòrrid (Maldà 1988: 1, 128-130). Les copioses pluges havien causat grans estralls en els «sembrats de tot el pla de Barcelona» i havien provocat el desbordament de Llobregat i el Besòs. Per això les vies de comunicació estaven intransitables, el comerç en general se'n ressentia, els preus de certs pro-

8. AHN, *Consejos*, lligall 37136.

9. AHN, *Consejos*, lligall 37163. Arxiu General de Simancas (AGS), *Gracia y Justicia*, lligall 824.

ductes —com ara els del carbó i la llenya— s'havien disparat i s'augurava, en conseqüència, un hivern difícil. A partir del dia 23 de desembre començaren les rogacions *pro serenitate* en totes les parròquies de Barcelona i a les esglésies dels diferents ordes religiosos fins que cessaren les pluges i s'aconseguira de Déu «lo remei en tal calamitat publica». Els rituals van persistir, igual que les pluges, fins al 23 de gener de l'any 1784, en què aquestes van remetre per deixar pas a vents forts i gèlids, de manera que les produccions agrícoles van quedar molt castigades després de suportar els excessos hídrics i la inclemència del clima.

Aquesta combinació d'estius i tardors humides amb hiverns precoços, seguits de primaveres fredes i nivoses, que tan desastroses resultaven per a les produccions agrícoles, van ser les circumstàncies predominants durant el període al qual m'estic referint (Pfister 1988); per aquest motiu, la penúria de gra es generalitzarà al llarg de la dècada, i es multiplicaran els expedients remesos al Consell de Castella; en alguns casos referits a comarques senceres, com va succeir, per exemple, a l'Empordà el 1787¹⁰ o al corregiment valencià de Peníscola entre els anys 1789 i 1793, en què la manca de pa va ser persistent.¹¹

A mitjan anys vuitanta, molts contemporanis curiosos i perspicaços no dubtaven que el clima estava una miqueta alterat. A parer d'alguns, els vaivens atmosfèrics havien influït en la conducta de les persones, que semblaven «trastornadas y afligidas» (Alberola 2010: 199-200). Al baró de Maldà li va causar no poc desconcert la descàrrega d'una forta tempesta a Barcelona tot just entrada la primavera de 1786. Aquest avançament li resultava tan estrany que el va qualificar de «cosa extraordinària», i conclouïa que era «prova de haver fet mutació los Climas, y variar-se lo temps per lo que mira a les estacions alguns anys» (Barriendos i Llasat 2009: 269). Per al pare Rocafort, l'any 1787 va ser tan pròdig en calamitats i desventures que, bo i conjecturant una explicació similar a la de Maldà, deixava anotat en el seu dietari que «en este año, en diferentes partes de nuestra España, hubo las más horrosas tempestades de truenos, relámpagos, sentellas, piedra y agua» (Rocafort 1945: 52-53). Ja al gener hi hagué fortes precipitacions que provocaren importants inundacions a Catalunya, on el desbordament del Franco-lí al seu pas per Tarragona durant els dies 13 i 14 va trencar el pont, va inundar els camps de conreu i va deixar víctimes i abundants danys materials.

Els mesos centrals de l'estiu van ser molt calorosos a Catalunya, però des de mitjan setembre el temps es va tornar inestable, amb la irrupció freqüent en el cel de Barcelona de tempestes acompanyades de gran aparell elèctric que van alterar la vida quotidiana de la ciutat davant del temor que els llamps pogueren causar desgràcies irreparables. «Amigos [sic], paciència», anota textualment Maldà en el seu *Calaix de sastre* el dia 25 d'aquell mes amb cert fatalisme (Maldà 1988: 1, 178). El castellonenc Rocafort, confirmant la inestabilitat que comentem, descriu el violent i generalitzat temporal de pluja, calamarsa i aparell elèctric que al final del setembre del 1787 destruïa la collita d'arròs a Cullera i poblacions properes, València, l'Albufera i la seua àrea d'influència i que, en el seu recorregut cap al nord, arribava al terme de Castelló amb tal força, que «parecía se acababa el mundo; y la piedra, que jamás se vio tan gorda en esta Villa, duró sin desazerse varios días» (Rocafort 1945: 52).¹² Pocs dies més tard, la crescuda del

10. AHN, *Consejos*, lligall 37168.

11. AHN, *Consejos*, lligalls 37185 i 37195.

12. AGS, *Secretaría y Superintendencia de Hacienda*, lligalls 580 i 586. AHN, *Consejos*, lligall 37336.

Montlleó enrunava el pont que unia Atzeneta del Maestrat amb Benafigos, deixava aïllats molts pobles i interrompia les comunicacions de la governació de Morella amb Aragó i Catalunya. A part de les ja indicades, es van veure directament afectades les poblacions de Vilafranca, Culla, Benassal, Ares, Vilar de Canes, Torre d'en Bassora, Catí, Tírig, Serra d'en Garceran, Albocàsser, Llucena i les Useres.¹³ Aquests cabals van incrementar al seu torn el curs del Millars, que, impetuós, va ensulsiar el pont d'Onda i els molins de les seues riberes. Una mica més al nord, una impetuosa avinguda de l'Ebre deixava importants destrosses a la ciutat de Tortosa els dies 8 i 9 d'octubre. Són molt abundants i detallades les notícies que, procedents de molt diverses fonts, sermons i rogacions inclosos, refereixen aquest succés. El dietarista castellonenc detalla el que va succeir a Tortosa, Amposta i moltes altres poblacions pròximes al riu, que «fueron casi arrancadas de la tierra, asoladas y desaparecidas del lugar donde se hallavan sitas» (Rocafort 1945: 52). La informació oficial dóna compte dels estralls patits per la ciutat i els seus camps, i avalua les circumstàncies que havien donat lloc al desastre, la mobilització de les autoritats per fer-hi front, la solidaritat amb què havien actuat poblacions veïnes com Reus o Vinaròs, o els auxilis i aliments que havien aportat amb celeritat institucions civils i religioses. Sense oblidar la immediata entrada en acció dels mecanismes propis de la religiositat popular, amb rogacions i exposició del santíssim en totes les esglésies de la localitat. Fins a mitjan mes les aigües de l'Ebre no tornaren al seu llit i deixaren al descobert gran nombre de cadàvers de persones i animals, a més de mostrar en tot el seu rigor la magnitud d'una desgràcia que no tardaria gaire a repetir-se (Alberola 2010: 198-200). En terres septentrionals catalanes, la ciutat de Lleida i les poblacions veïnes patirien en idèntiques dates fortes pluges i inundacions provocades per la crescuda del Segre i de la pràctica totalitat dels cursos fluvials de la comarca.¹⁴ L'any es va acomiadar amb temps humit, encara que el fred, a la primeria de desembre, havia remès si es comparava amb el mes anterior. La situació resultava tan anòmala a Barcelona al començament del 1788 que l'anotació relativa al primer dia de gener que apareix en el *Calaix de sastre* diu textualment: «Com si fóssem encara en la primavera, cosa extraordinària en aquestos temps» (Maldà 1988: i, 183)

En els treballs més clàssics, l'any 1788 es qualifica de plujós (Rico 1851: 80-81); no obstant això, cal fer notar que la sequera estava present en moltes zones del país. El baró de Maldà assenyalava al maig els seus terribles efectes «en tot lo pla de Barcelona, i majorment en molt del terreno de Catalunya, com és a tot l'Empordà; i no sé si generalment en Espanya» (Maldà 1988: i, 189). El noble català no anava errat pel que feia a l'Empordà, ja que, des feia un any, les mancances de gra havien obligat a prendre iniciatives per posar remei al problema que amenaçava de provocar el des poblament de la comarca. La situació d'extrema sequedat va motivar que, al principi de juny, començara a resar-se a Barcelona durant les misses la *collecta* o oració en demanda de pluges. El dia 8 d'aquest mes va descarregar una forta tempesta sobre la ciutat, preludi d'un canvi en el temps que, en efecte, no tardà a produir-se. Al final de juny, núvols i pluja van dominar el cel barceloní durant els dies 27 i 28, i van pertorbar en gran manera les labors de trilla de l'escassa collita de gra que la sequera havia permès recol·lectar i que, amb la humitat de les pluges, corria perill de perdre's íntegrament. El baró de Maldà, vista la

13. AHN, *Consejos*, lligall 22782.

14. AHN, *Consejos*, lligall 37156.

persistència de les precipitacions, escrivia que la *collecta pro pluvia* no tardaria gaire a transformar-se en *collecta* o oració *pro serenitate* (Maldà 1988: 1, 190-191).

El final de l'estiu va portar un empitjorament substancial de les condicions atmosfèriques. El 5 de setembre de 1788, intensos xàfecs, acompanyats de gran aparell elèctric i calamarsa, van recórrer el nord-est peninsular i van provocar un autèntic caos. Aquesta gran pertorbació atmosfèrica va castigar amb duresa des de la vesprada d'aquell dia el Camp de Tarragona, va afectar seriosament els termes de Valls, Igualada, la Selva i de la mateixa Tarragona i va motivar la mobilització immediata dels responsables polítics de tots els nivells. Tortosa, molt castigada pel desastre de l'any anterior, va veure com la crescuda de l'Ebre superava amb escreix durant les primeres hores del dia 7 les cotes habituals, tal com recullen els informes i memorials remesos al Consell de Castella per donar compte de la situació.¹⁵ El 23 de setembre queia sobre Barcelona un aiguat com «no es n'havia vist altre igual de molts anys». Des d'Esplugues, el baró de Maldà referia la gran inundació que van suportar els termes de l'Hospitalet, Cornellà, Sant Joan Despí, Sant Feliu o Sant Boi (Maldà 1988: 192). A mitjan novembre, i després de tres jornades de pluges intenses, les aigües del Segura van créixer «vint pams més del regular», inundaren Oriola una altra vegada i causaren notables estralls, tal com recollia amb gran detall i realisme el *Memorial Literario* el mes següent.¹⁶ Durant els primers dies de desembre, la pluja i el fred van irrompre a Barcelona presagiant un hivern dur, percepció que confirmaria el baròmetre del germà del baró de Maldà «per lo molt baix que està lo mercuri dintre del canó» (Maldà 1988: 195). El fred va arribar a ser tan intens, que les aigües de l'Ebre, al seu pas per Tortosa, van estar gelades durant dues setmanes del mes de desembre; circumstància de la qual només es tenia notícia que havia succeït el 1694 (Font 1988: 100).

El mal temps de l'any 1788 va resultar funest per a l'agricultura, ja que va reduir dràsticament la disponibilitat de llavors per a la sembra en tot el país, amb l'excepció d'Andalusia, situació que condicionava en gran mesura la collita següent perquè els llauradors podien disposar de sobrants de gra per plantar. La falta de blat va provocar les conegudes pràctiques acaparadores, va alterar el funcionament dels mercats, va ocasionar serioses dificultats de proveïment i, consegüentment, va disparar el preu del pa (Anes 1970: 209, 238-239; Pérez Moreda 1980: 366-368). A Barcelona, aquest producte va iniciar la seua pujada poc després de començar el gener, coincidint amb una intensa nevada. El malestar es va instal·lar entre les capes socials més desprotegides, que es van llançar al carrer i van donar lloc als coneguts *rebomboris del pa*, que posaren contra les cordes les autoritats des de final de febrer i durant març del 1789 (Maldà 1988: 1, 204-208; Castells 1970). En aquells moments de l'any, amb nevades tardanes al març, la sequera també era manifesta, i es començaven a resar les *collectas pro pluvia* en les misses de les esglésies barcelonines davant de l'amenaça que la falta d'aigua comportava per als cultius que havien de començar a fructificar.

Va ser, sens dubte, un mal any. La «crisi universal» passà factura i provocà, entre altres, l'esclat revolucionari del juliol a París. A Espanya, l'Estat va fer front al problema agilitant les importacions de grans, mesura que va esmoreir els efectes de l'absència de blat i va evitar que es repetiren esdeveniments com els de Barcelona. En alguns llocs, com ara València, la bona

15. AHN, *Consejos*, lligall 37160.

16. *Memorial Literario*, núm. LXXV, part segona, desembre del 1788, pàg. 650-664.

collita d'arròs d'aquell any, a la qual va acompanyar una encertada rebaixa en els aranzels del blat ultramarí que arribava als ports del país, permeté esquivar el problema i evitar mals majors. Però les dificultats estaven molt presents i, lluny de solucionar-se, prosseguiren en la dècada següent, quan les conseqüències de l'«oscil·lació Maldà» es deixaren sentir amb tot el seu rigor.

«No tenim res més que fer que resignar-nos a la voluntat de Déu»: increment de les desgràcies i –alteració de les estacions– al final del segle

Els forts contrastos atmosfèrics van presidir els últims anys de la centúria i van incrementar entre els contemporanis la sensació que el temps canviava, i en els responsables polítics, la preocupació per les conseqüències que se'n derivaven. Entre aquests últims trobem el comte de Floridablanca, que, fins a la seua eixida de la Primera Secretaria d'Estat al febrer del 1792, no va deixar de remetre providències al Consell de Castella perquè s'atengueren les peticions de les poblacions castigades per diferents calamitats de signe meteorològic o natural. A Catalunya i València la sequera va conuiu amb formidables tempestes equinoccials, riuades i inundacions que destruïren infraestructures hidràuliques i camins, arruïnaren els camps i ocasionaren víctimes. Que la sequera constituïa el problema més seriós, malgrat ser cosa sabuda, ja ho advertia a mitjan març del 1790 el baró de Maldà, quan estimava que l'absència de pluges desbarataria la collita a l'Urgell; si bé a Barcelona la situació no es considerava encara urgent, ja que les *collecta pro pluvia* en les misses no havien començat (Maldà 1988: I, 230). Però al final d'aquell mes, la pluja, acompanyada de forts vents de llevant, descarregava sobre la capital del Principat de manera insistent, mentre que Girona, entre els dies 21 i 24 de març, quedava de nou negada pel desbordament en aquesta ocasió dels rius Ter i Onyar.¹⁷ Aquestes tempestes primaverals, juntament amb els excessos hídrics dels mesos estiuencs, auguraven, a parer de Maldà, una mala collita de blat a Catalunya, que no s'arribaria a consumir, tal com ell mateix reconeixia el 28 de novembre (Maldà 1988: I, 235, 247). En notori contrast, l'any següent, i durant tot el mes d'abril, van ser contínues les rogacions a Barcelona en demanda d'aigua (Maldà 1988: I, 253-256).

Un bon exemple de la severitat amb què la sequera es va deixar sentir durant aquesta dècada l'aporta el lamentable estat que oferien els camps de Llíria i València durant el 1792. La collita de l'any següent va ser deficitària en molts llocs de la geografia peninsular, i va provocar immediatament l'alça dels preus del cereal, a més d'una profunda preocupació en el Consell de Castella. Entre les excepcions, cal assenyalar Mallorca i Tortosa, amb una excel·lent collita d'oli, igual que les comarques pròximes a Barcelona, on el blat i la resta de cereals es van arreplegar amb profusió. I això que les expectatives al començament de l'any no podien ser pitjors, amb una persistent absència de pluges que va motivar que les rogacions començaren al final de gener; però els ruixats primaverals van pal·liar una miqueta la situació, sobretot als plans de l'Urgell, i van propiciar que l'any agrícola concloguera amb uns resultats acceptables (Maldà 1987: II, 64-66, 83, 87, 155).

17. AHN, *Consejos*, lligalls 37167 i 37168, 37169.

A banda de la sequera, també va estar present la calamarsa en la seua expressió més destructiva. Hi ha constància que a mitjan mes de juny del 1791 una forta tempesta, acompanyada de pedra, va descarregar en les proximitats de València, sobre Alzira, Benimuslem, Pujol, Mulata i Moià, va arruïnar totes les collites i va causar danys per uns quants milers de lliures. Maldà informava que al principi de juliol del 1792, després d'un intens xàfec, la pedra va caure sobre Vic. Fenòmens d'aquesta naturalesa es repetirien al setembre del 1793 i el 1794, però aquesta vegada afectaran les produccions agrícoles de l'horta de Castelló i dels llocs de Llombai, Alfarb i Catadau. L'intens ruixat que es va abatre sobre Barcelona de matinada al setembre del 1796 va anar acompanyat de pedra, però afortunadament no va destruir les vinyes, ja que els grans de gel no van arribar a quallar. Pitjor va ser la calamarsada que el 25 de juny de 1799 va assolir els camps de Vilalta i Moià, i va liquidar, segons el baró de Maldà, les collites de la hisenda de Castellsbell i va matar tots els animals de càrrega i labor, calamitats que sumiria en la misèria «los seus massovers», els quals hagueren de fer front a unes pèrdues superiors a les 5.000 lliures. Les tempestes estiuenques, acompanyades sovint de gran aparell elèctric i la temuda calamarsa, van resultar més habituals del que era normal durant els anys finals de la centúria; per aquest motiu no és estrany que, arribat el mes de novembre, i si les maltempades no havien sigut nombroses ni excessivament pertorbadores, es resara en les esglésies barcelonines les *collecta pro gratiarum actione* (Maldà 1990: iv, 132, 191 i 250).

Entre el 1791 i el 1799 es van succeir les pluges torrencials, fonamentalment durant la tardor, encara que també a l'estiu, que ocasionaren importants crescudes en els rius catalans i valencians. El *Calaix de sastre* ressenya el desbordament del Llobregat després del copiós xàfec que va batre la seua conca durant els dies 11 i 12 de juliol de l'any 1792 i que va ocasionar la destrucció del pont de fusta de Martorell i de tres molins paperers, amb la consegüent inundació fins a Cornellà (Maldà 1987: ii, 20). Tarragona i Badalona també patirien avingudes de notable gravetat els anys 1792 i 1795, respectivament, com a conseqüència de la seua proximitat al Francolí i al Besòs, mentre que les aigües de l'Ebre es van desbordar al Delta de manera reiterada els anys 1793, 1794, 1797 i 1799 (Font Tullot 1988: 103-107). Al País Valencià, el Xúquer va protagonitzar diverses crescudes en aquest darrer tram del segle. La de final de setembre del 1791, d'extrema violència pel fet que convergiren en el seu curs els cabals de diversos afluents seus, va afectar en gran manera Algemesí i Alzira, va arrossegar al mar tot el que trobava al seu pas, i va deixar, tal com refereix l'il·lustrat Cavanilles, «infinitas familias llenas de sentimiento, y con pérdidas irreparables» (Cavanilles 1795-1797: i, 194). Les riudes del 1794 i el 1795 ocasionaren destrosses sobretot al nucli urbà d'Alzira i als camps limítrofs.

Diferents fonts documentals recullen una pertorbació atmosfèrica singular de característiques similars a les actuals «gotes fredes». A les acaballes de l'estiu del 1793, el temps es va tornar molt inestable en terres valencianes, i el terme de Xiva va patir el dia 30 d'agost una «furiosa tempestad» que féu malbé la major part de les collites. La persistència del temporal durant els dies successius va destruir el que restava de les collites, de manera que els camperols es quedaren sense cap recurs.¹⁸ La tempesta va prosseguir el seu recorregut pel territori valencià, i a partir de la nit del 7 de setembre va descarregar aigua sense parar. A Alcoi, la crescuda del Serpis va causar un elevat nombre de víctimes, va arruïnar els molins paperers, fari-

18. AHN, *Consejos*, lligall 37183.

ners i drapers instal·lats a les riberes, i va deixar pèrdues valorades en prop de 7.300 lliures. El mateix temporal provocà a Alacant la gran riuada del Montnegre, que, després de superar la paret del famós pantà de Tibi, va continuar imponent cap al mar destruint els assuts i molins i tots els cultius de la seua horta. El dia 8, el curs baix del Vinalopó, desbordat després de les intenses precipitacions, va causar grans estralls a Asp. Les aigües van inundar tot el terme, van arruïnar les collites que restaven per arplegar, van arrancar l'arbrat, van arrossegar bestiar i estris, i van destrossar les infraestructures hidràuliques i de comunicació.¹⁹ El temporal també va deixar la seua empremta a Callosa de Segura com a conseqüència de la seua perillosa localització en un ventall fluvial actiu al peu de la serra que porta el mateix nom. Tal com succeí el 1783, la població va patir les conseqüències escruixidores del fenomen denominat moviment de vessant o *debris flows*, el qual consisteix en la invasió de la població pels devessalls de llot i reble que, després de les fortes precipitacions, no van trobar la seua eixida natural i van davallar impetuosos per les rambles i els barrancs de la serra.²⁰ El fet que bona part de les cases quedaren assolades i el nucli urbà absolutament enllotat, juntament amb la sospita fonamentada que la calamitat podia tornar a succeir, va propiciar el disseny d'un interessant pla de prevenció i protecció elaborat pels arquitectes Lorenzo Alonso i Simón Ferrer que encaixa a la perfecció en la política d'obres públiques impulsada pel reformisme il·lustrat espanyol en la segona meitat del segle. Malgrat tot, el desastre es repetiria el 1987; prova evident que certes coses restaven immutables tot i el pas dels segles (Giménez Font 2006).

El desbordament del Túria a València la ja al·ludida nit del 7 de setembre de l'any 1793 va fer que en alguns punts de la ciutat l'aigua arribara a una altura de nou pams, encara que assuts i séquies van resistir bé en aquesta ocasió. Les conseqüències van ser pitjors a les poblacions veïnes de Xest i Lliria, amb els camps negats, les comunicacions interrompudes i unes quantes víctimes. A Castelló, el gran aiguat, amb pedra i aparell elèctric, va estar descarregant des de la matinada del dia 6 fins al 8, i va deixar aïllada la capital de la Plana de la ciutat de València, atesa la impossibilitat de travessar el barranc de Garrotxa per la gran quantitat d'aigua que portava. Els danys van ser molt elevats, tal com comenta el pare Rocafort, preludi dels que originaria una altra tremenda tempestat que a penes una setmana més tard va tornar a castigar aquest territori, amb el desbordament de rius i barrancs, i destrosses als nuclis urbans i camps de cultiu de Castelló, Nules i Vila-real (Rocafort 1945: 87-89).

La inestabilitat atmosfèrica s'aguditzà a partir del 1796, en què la sequera va tornar a fer-se notar amb intensitat fins al començament de la centúria següent, circumstància que influí molt negativament en la producció agrària del País Valencià i va provocar l'escassetat i la carestia del cereal i altres productes de primera necessitat, bo i generant un notori malestar social (Alberola 2008). Les queixes i els memorials remesos al Consell de Castella continuaven sent una constant i permeten compondre una imatge de la realitat social penosa i conflictiva, en la qual la deterioració de la qualitat de vida de la població resulta evident.

Els contrastos i el trastorn estacional es posen de manifest amb la gran i tardana nevada que va cobrir completament Barcelona i la seua comarca a partir del dia 1 de març de 1796. Considerada extraordinària per la seua durada, beneficiosa per als cereals, i molt major que les

19. AHN, *Consejos*, lligall 22859.

20. AHN, *Consejos*, lligalls 22808 i 23577.

de gener del 1789, desembre del 1794 o febrer del 1795, els contemporanis destacaven la intensitat amb què queien les volves, que impedia veure les muntanyes properes, així com el gruix de més de pam i mig de la capa de neu. El dia 6 va clarejar tot gelat, i l'endemà va continuar nevant; més fins i tot que el dia 1, cosa que va moure el baró de Maldà a reflectir en el seu dietari el caràcter excepcional del meteor amb aquestes paraules: «És cosa que atordeix, no havent-ne vista a ben segur d'igual, i tan duradora, a Barcelona i sos alrevedors» (Maldà 1988: III, 78-80).

Fins a les acaballes del segle, els comportaments extrems de l'atmosfera es deixaren sentir de manera constant. Hiverns que s'allargaven excessivament, primaveres curtes i humides, estius en què la forta calor convivia amb tempestes i calamarsades, intenses precipitacions tardoestivals i tardorenques, sequera, glaçades, etc. El baró de Maldà escrivia de manera molt gràfica al final d'abril del 1797 que un no es podia fiar del temps, i no s'estava d'expressar l'enyorança per les primaveres d'antany, que li permetien gaudir de llargs passejos pel camp sense risc de patir xàfecs extemporanis que deixaven els camins intransitables, per concloure, rotund, que «en esta no me'n vénen ganes d'anar a la mia torre en Badalona, a no millorar-se el temps» (Maldà 1988: III, 194).

L'hivern del 1796 havia deixat a la ciutat d'Oriola, a mitjan desembre, una altra crescuda extraordinària del Segura, que va ser considerada pels naturals com a tràgica i desastrosa. Batejada amb el nom de *Sant Nicasí*, les aigües van superar a l'horta l'altura de les moreres, mentre que al nucli urbà van destruir cases, un pont i una ermita, a més de provocar un seriós problema de proveïment a causa de la pèrdua d'una gran quantitat de blat.²¹ I encara que l'any següent la collita de cereal al Baix Segura fou bona, fins al punt que els veïns denominarien el 1797 «l'any de la benedicció», aquesta circumstància no passà de ser un breu miratge, perquè conclòs aquell 1797, començaren els «anys de la fam», que es perllongaren fins al 1800 com a conseqüència d'una persistent sequera de la qual donen fe les innombrables rogacions *pro pluvia* celebrades (Zamora 2000 i 2002).

A Catalunya, el temor a la sequera era palès des del començament del 1798. Al final de març van començar les rogacions que, a mitjan abril, ja s'havien transformat, a la plana d'Urgell, en processons penitencials que exhibien imatges i relíquies de les esglésies de Cervera i Guissona. El baró de Maldà dibuixava un panorama desolador i era conscient que el problema desbordava els límits de la seua percepció sensorial i que, com a convençut providencialista que era, el remei només podia arribar del cel: «sent la necessitat d'aigua comuna en nostra província i en Espanya, discutint-se si també general en Europa. En fi, Déu se digne mediar, si ens convé. Amén» (Maldà 1990: IV, 41).

Tal com posa de manifest, l'agost d'aquell any la sequera durava ja setze mesos, alleujada amb prou feines per un ruixat estiuenc que va caure sobre Sant Boi i el Prat i que, segons la seua experiència, no implicava cap canvi, ja que «per ara, lo temps, lluny està de ploure; dintre i derredors de Barcelona» (Maldà 1990: IV, 74-78). Per aquest motiu, les rogacions es perllongaren durant aquell mes d'agost i la primera setmana de setembre fins que les copioses precipitacions dels dies 6 i 7 van propiciar la seua progressiva suspensió. El temps fred i humit s'instal·là durant els mesos finals del 1798, pròdigs en precipitacions que van deixar entollats

21. AHN, *Consejos*, lligall 37195.

els camps dels voltants de Barcelona durant novembre, mentre que, ja al desembre, la pluja i la neu es van agermanar per cobrir de blanc les muntanyes properes i deixar sentir un fred intens.

Durant el 1799 continuà la successió de calamitats i infortunis que coincidiren amb la penosa situació social que s'anava arrossegant com a conseqüència de la fallida econòmica del país i la persistència de les crisi agrícola i demogràfica. Legions de pobres i necessitats pul-lulaven per les ciutats catalanes i valencianes intentant trobar solució als seus problemes. A València esclatà la protesta, mentre que a Barcelona s'organitzaven olles populars per garantir l'aliment i s'intentava donar treball als desocupats en diferents obres públiques. Mancances i excessos hídrics tornarien a estar presents al llarg de l'any, tal com refereix, de nou, Maldà en el seu *Calaix de sastre*. Les desitjades pluges no arribaren a terres catalanes fins al març «a Deu gràcies», i es mantingueren durant bona part del mes per a alleujament de «la vinent collita i socòrrec dels fonts», així com dels dipòsits per al consum humà que mostraven nivells alar-mantment baixos (Maldà 1990: IV, 163-169). Fins al desembre, el comportament de l'atmosfera va ser molt inestable, amb la sequera present, mentre que tempestes estivals i calamarsades causaven temor i algunes desgràcies. Tot just havia començat l'últim mes de l'any, quan les pluges van irrompre amb una força inusitada, van provocar desbordaments en els rius Anoia i Llobregat i van ocasionar seriosos problemes en poblacions com Martorell, Sant Vicenç dels Horts, Molins de Rei, Sant Feliu i Sant Joan Despí. Maldà opinava que «aiguats tan forts i dura-ders no havien succeït altres des de l'any 1740» i, entre les conseqüències catastròfiques pro- vocades a Lleida, assenyalava la destrucció del pont de pedra i del convent dels Trinitaris davant de la impetuosa riuada del Segre. *Les collecta pro serenitate* van començar a resar-se immedia- tament a les esglésies, i el baró conjecturava que si les coses continuaven així, no es tardaria molt a procedir a la celebració de rogacions «vistos los grans estragos que en alguns paratges de Catalunya —no sé si en los demás terrenos d'Espanya— han caussat tan excessius i conti-nuos aiguats» (Maldà 1990: IV, 259-262).

Amb la centúria de les llums pròxima a expirar, Rafel d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, no tenia dubtes que el «temps», les «estacions», es comportaven d'una manera diferent a la que ell, basant-se en la seua experiència i percepció, considerava «normal». Fins i tot s'atrevia a aventurar que aquesta conducta atmosfèrica es podia generalitzar a la resta del país, i es pla- nyia que no es poguera fer res per a evitar aquestes circumstàncies, excepte encomanar-se al cel per demanar-li protecció davant dels «mals temps» que corrien. Per això, i per tancar aques- ta contribució, res millor que les paraules del noble català en què descriu a la perfecció les sensacions que envaiïen molts dels seus contemporanis quan, per exemple, arribada la prima- vera, comprovaven com aquesta els era escamotejada:

Privant lo temps borrascós, com fa seguit, ja durader, d'una deliciosa primavera, fent ara més temps d'hiver que de primavera; no tenint res més que fer que resignar-nos en això i en tot lo demás que succeeix, a la volun- tat de Déu, permetent l'alteració de les estacions i tantes desgràcies en lo món, que ens afligeixen ja temps. (Maldà 1990: IV, 196).

Referències bibliogràfiques

- ALBEROLA ROMÁ, A. (2010). *Quan la pluja no sap ploure. Sequeres i riuades al País Valencià en l'edat moderna*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- (2009). «No puedo sujetar la pluma de puro frío, porque son extremados los yelos: el clima en la España de los reinados de Felipe y Fernando VI a través de la correspondencia de algunos ilustrados», *Investigaciones Geográficas*, núm. 49, p. 65-88.
- (2008). «Malos tiempos, vísperas de guerra. Mayo de 1808 desde otra perspectiva», *Trienio*, núm. 52, p. 5-30.
- (en premsa). «Un «mal año» en la España del siglo XVIII: clima, desastre y crisis en 1783». Dins *Hommage au professeur Gérard Chastagnaret*. Madrid: Casa de Velázquez.
- ALBEROLA, A. y OLCINA, J. (eds.) (2009). *Desastre natural, vida cotidiana y religiosidad popular en la España moderna y contemporánea*. Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant.
- AMAT I DE CORTADA, R. d' (baró de Maldà) (1987-1990). *Calaix de sastre*, selecció i edició a cura de Ramón Boixareu, pòrtic de Jaume Sobrequés. Barcelona: Curial, 11 vols.
- ANES, G. (1970). *Las crisis agrarias en la España moderna*, Madrid: Taurus.
- CASTELLS, I. (1970). «Els rebomboris del pa de 1789 a Barcelona», *Recerques*, núm. 1, p. 51-81.
- CAVANILLES, A. J. (1795-1797). *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Madrid: Imprenta Real, 2 vols.
- FABRE, J. (1986). *Girona entre quatre rius*. Girona: Ajuntament de Girona.
- FONT TULLOT, I. (1988). *Historia del clima de España. Cambios climáticos y sus causas*. Madrid: Instituto Nacional de Meteorología.
- GIMÉNEZ FONT, P. (2006). «Contexto geomorfológico y asentamiento humano: abanicos aluviales y corrientes de derrubios en la Sierra de Callosa (Bajo Segura, Alicante)». Dins Giménez, P., Marco, J. A., Matarredona, E., Padilla, A., Sánchez, A. (eds.). *Geografía física y medio ambiente. Guía de campo de las XXI Jornadas de Geografía Física*. Alacant: AGE-Universitat d'Alacant-CAM, p. 95-120.
- MAYANS Y SISCAR, G. (1998). *Epistolario XVI: Mayans y los altos cuadros de la Magistratura y Administración borbónica, 3. Fernando José de Velasco Ceballos (1753-1781)*. Edición y estudio preliminar de A. Mestre y P. Pérez García. València: Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva.
- PÉREZ MOREDA, V. (1980). *Las crisis de mortalidad en la España interior (siglos XVI-XIX)*. Madrid: Ed. Siglo XXI.
- PERIS ALBENTOSA, T. (2001). *L'escenari i els protagonistes. Història de La Ribera*, vol. 1. Alzira: Ed. Bromera-Mancomunitat de La Ribera Alta.
- PFISTER, Ch. (1988): «Fluctuations climatiques et prix céréalières en Europe, XVIe-XIXe siècles», *Annales. ESC*, núm. 1 (gener-febrer), p. 25-53.
- TRIBAS PALOM, A. (2007). *Les inundacions a Girona*. Girona: Institut d'Estudis Gironins-Ajuntament de Girona.
- (2009). «Las inundaciones en la ciudad de Girona: una perspectiva histórica». Dins Alberola, A. i Olcina, J. (eds.). *Desastre natural...*, p. 287-333.
- RICO SINOBAS, M. (1851). *Memoria sobre las causas meteorológico-físicas que producen las constantes sequías de Murcia y Almería, señalando los medios para atenuar sus efectos*.

- Madrid: Imprenta de D. S. Compagni, 392 pàg. + 8 figures (reed. a Calvo García-Tornel, F. (ed.) (2003). *Memorias sobre las sequías*. Murcia: Real Academia Alfonso X el Sabio).
- RIERA I TUÉBOLS, S. (1985). *Ciència i tècnica a la Il·lustració: Francisco Salvà i Campillo (1751-1828)*. Barcelona: Edicions La Magrana.
- ROCAFORT, Fr. J. (1945). *Libro de cosas notables de la villa de Castellón de la Plana*. Edición y notas de E. Codina Armengot. Castelló: Sociedad Castellonense de Cultura-Ayuntamiento de Castellón de la Plana.
- SÁNCHEZ MIÑANA, J. (2004): «La colaboración del Dr. Salvà i Campillo con el *Memorial Literario* de Madrid (1786-1790): una ventana abierta sobre el paisaje científico y sus figuras en la Cataluña de finales del siglo XVIII», *Quaderns d'Història de l'Enginyeria*, vol. IV, p. 184-230.
- SORRIBAS RIBAS, E. i GÜELL MIRABER, A. (1991): «El risc d'inundacions a Catalunya. El cas de la ciutat de Girona», *Revista Catalana de Geografia*, vol. VI, num. 16, p. 1-21.
- VILLALBA, J. (1803). *Epidemiología española o historia cronológica de las pestes, contagios, epidemias y epizootias que han acaecido en España* [...]. Madrid, 2 vols.
- ZAMORA PASTOR, R. (2000). «El estudio de la sequía de principios del siglo XIX en Orihuela, a partir de los valores de rogativas «pro pluvia»», *Investigaciones Geográficas*, núm. 23 (2000), p. 165-175.
- (2002). *El final de la «pequeña edad del hielo» en tierras alicantinas*. Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant.